

Ludvik Olas*

NEKATERI POPULACIJSKI PROBLEMI PREKMURJA KOT OBMEJNE REGIJE

1. Uvod v problematiko

Prekmurje je že celo tisočletje ena najtipičnejših slovenskih obmejnih pokrajin. Njena periferna lega je puščala za sabo posledice v vseh obdobjih. Te so v naši pokrajini prisotne še danes.

Prekmurje uvrščamo v široko subpanonsko regijo Pomurja, ki vključuje Apaško polje, Mursko polje, del Slovenskih goric, na levi strani Mure pa Premursko ravan, Goričko in Lendavske gorice. Vse do konca prve svetovne vojne je oba bregova sicer prirodno enotnega Pomurja ločila državna meja med Avstrijo in Madžarsko, ki sta bili v gospodarskem in družbenem pogledu različno razviti. Avstrijo je industrializacija zajela mnogo prej kot Ogrsko. V bližini so zrasli pomembnejši industrijski centri Maribor, Zagreb, Ptuj, Gradec, ki so sproti požirali delovno moč, ki je bila na kmetijah odveč. »Beg z dežele« se je tu odvijal po poti kot ga poznamo v ostali Sloveniji in svetu. K temu je mnogo pripomogla sorazmerno zgodnja zgraditev glavne štajerske železnice v bližini. Prirastek prebivalstva se vedno nekako uravnoveša z razvojem proizvodnih sredstev. Med štetjema leta 1869 in leta 1910 je prebivalstvo naraslo za 14,2 %, med štetjema leta 1930 in 1953 pa za 12,4 %. Gibanje prebivalstva nam do te dobe kaže torej enakomeren razvoj brez močnejših amplitud.¹ Kmetijstvo na štajerski strani Mure se je že zgodaj oteslo fevdalnih vezi in ima tako daljšo tradicijo in izkušnje. Za svoje poljske pridelke, pa tudi za vino, je našlo vedno ugoden trg v Avstriji, ki je imela v primerjavi z Ogrsko manj kmetijske površine in več industrijskega prebivalstva. Ogrska, h kateri je pripadalo Prekmurje, je imela drugačno razvojno pot. Zastareli fevdalni družbeni režim se je tu držal še v prvih desetletjih 20. stol. Leto 1848 je prekmurskega kmeta rešilo tlake, ne pa dušечеge vpliva ogrskih veleposestev, našlo ga je nepripravljenega, brez pravih izkušenj in tradicije. Usmeril se je v žitno poljedelstvo, katerega pridelek pa je imel na Ogrskem močno konkurenco. Presežek ob ugodnih letinah je največkrat našel trg preko Radgone v Avstriji. V kolikor se mu je ta smer zaprla, se je le z nizko ceno preko prekupčevalcev prerinil na madžarski trg. Podoben problem je bil z vinom. Kar ga je šlo v prodajo, ga je večinoma odkupila Radgona. Ob vsem tem kljub relativno ugodnim prirodnim pogojem za kmetijstvo ni bilo pravih možnosti

* Profesor višje šole, Katedra za geografijo, Pedagoška akademija, 62000 Maribor, Koroška c., glej izvleček na koncu zbornika.

za njegov razvoj. Vzrok je v politični meji, ki je prirodno enotno pokrajino prerezala v podolžni in prečni smeri, jo umrtvila v gospodarskem in prometnem pogledu.

Agrarna Madžarska je bila v tem času še skoraj brez industrije. Zato do konca 19. stol. v Prekmurju ne opazimo tistega normalnega odtoka z vasi, ki ga poznamo pod nazivom »beg z dežele«. Prirodni prirastek pa je bil močan in prebivalstvo je temu primerno naraščalo. Od prvega štetja leta 1869 pa do leta 1910 je naraslo za 46,2% (na desnem bregu samo za 14,2%). Glede na takratno stopnjo razvoja proizvodnih sil je bilo Prekmurje že prenaseljeno. Delo in kruh je bilo treba najti drugje. Nudila so ga madžarska veleposestva in to v poletni sezoni. Sezonski delavci so se pozimi vračali v Prekmurje, kjer so si ustvarjali domove. Presežek prebivalstva se tako ni izseljeval, kmetije so se delile in posest drobila. To pa je kvarno vplivalo na razvoj kmetijstva, ki je bila pglavitna gospodarska panoga. Počasen napredek in nagla rast prebivalstva sta stopnjevala prenaseljenost in ta je v letih pred prvo svetovno vojno dosegla svoj višek. Ravno v tem času pa se je za Prekmurce prvič »svet odprl«. Začeli so se odseljevati v Ameriko, pozneje v Francijo in Nemčijo. Beg z dežele je dobil drugo obliko, to je izseljevanje v tujino.

Vse te razlike v gospodarskem in populacijskem razvoju na obeh straneh Mure so pripomogle do tega, da se je začel prekmurski živelj seliti tudi čez Muro. Prve začetke teh preseljevanj zasledimo že v zadnjih letih 19. stol., od takrat so se stopnjevala in dosegla višek v letih po drugi svetovni vojni. Prekmursko prebivalstvo se je selilo tudi v Radgonski kot, ki je bil priključen k Avstriji.

Oblike sezonskega zaposlovanja prekmurskega prebivalstva so se v preteklosti večkrat menjale. Že v zadnjih desetletjih 19. stol. so prekmurski sezonci hodili na delo na madžarska veleposestva in v Vojvodino, med obema vojnoma v Francijo, Nemčijo, Avstrijo in ZDA. Po vojni se je k temu priključila tudi zelo oddaljena Avstralija. Kjer koli so se zaposlili, so delali na najnižjih poslih, na tistih, katere je domače prebivalstvo odklanjalo.

V naši razpravi nas v največji meri zanimajo razmere v novejšem obdobju. Prekmurje je po drugi svetovni vojni v gospodarskem pogledu napredovalo, toda v njem še vedno živi več kot polovico prebivalstva od kmetijstva. Industrija ima osnovo le v agrarnih proizvodih in obilju delovne sile, to pa vsekakor premalo, da bi se lahko razmahnila s hitrejšim tempom. Deagrarizacija je zato povezana z depopulacijo in manj s koncentracijo prebivalstva v večjih domačih centrih. Murska Sobota kot regionalno središče je komajda preseгла število 10.000 prebivalcev in ji tudi urbanišni plan do leta 1990 ne predvideva močnejšega razmaha (17.000 prebivalcev). Priliv mlade delovne sile je v današnji situaciji še vedno močnejši od rasti novih delovnih mest, kar sili mlade ljudi na zaposlitev izven Prekmurja. Koliko jih danes dela v tujini ne more nihče točno ugotoviti. Popis prebivalstva 31. 3. 1971 jih je prikazal 7.889,² torej skoraj 8.000. Res pa je, da to niso vsi delavci, ki so to leto delali v tujini. Popis je bil izveden konec marca, torej pred sezono. Samo preko komunalnega zavoda za zaposlovanje v Murski Soboti so v tem letu poslali v tujino še 1.289³ delavcev; še več pa si je poiskalo delo mimo zavoda. Delavci, ki živijo blizu avstrijske meje in zahajajo na dnevno ali tedensko zaposlitev v sosedno državo, niso nikjer registrirali. Na osnovi teh dejstev se je v obravnavanem letu posluževalo sezonske zaposlitve do 12.000 prekmurskih delavcev. V

istem času je bilo zaposlenih v družbenem sektorju na področju občine 10.304 delavcev.⁴ Primerjava obeh številok daje težo zaposlenim v tujini v večih ozirih.

Mi bomo obdelovali zaposlene v tujini, ki jih je zajel popis leta 1971 z vidikov, ki do sedaj še niso bili osvetljeni.

2. Smeri sezonskega zaposlovanja v zadnjem obdobju

Popis prebivalstva leta 1971 je pokazal, da dela največ naših sezoncev v Avstriji (42,5 %) in Nemčiji (47,4 %). Obe državi skupaj sprejemata 90 % sezoncev iz Prekmurja. Če upoštevamo, še delavce, ki so odšli na delo v tujino v istem letu za večmesečno sezono (kmetijstvo, gradbeništvo) in tiste, ki se tedensko zaposlujejo ob jugoslovansko-avstrijski meji, potem bi delež zaposlenih v Avstriji močno narasel in jo lahko kljub navedenim odstotkom postavimo na prvo mesto. Nemški delodajalci raje sprejemajo kvalificirano delovno silo (KV, VKV), zato so v njej zaposleni moškega spola v prevladi. Ti odhajajo na delo v tovarne za več let pa jih je zato popis skoraj v celoti zajel.

Zaposleni na začasnem delu v tujini po državah 31. 3. 1971

Država	Število zap.	%	moških	%
Avstrija	3.351	42,5	1.912	40,2
Nemčija	3.742	47,4	2.428	51,2
Francija	121	1,5	58	1,2
Švica	208	2,6	100	2,1
Švedska	46	0,6	25	0,5
Beneluks	25	0,3	19	0,4
Ostale države Evrope	23	0,3	9	0,2
ZDA	34	0,4	18	0,4
Avstralija	69	0,9	39	0,8
Kanada	212	2,7	113	2,4
Ostale države izven Evrope	7	0,1	5	0,1
Neznano	51	0,7	26	0,5
Skupaj	7.889	100,0	4.752	100,0

3. Zaposleni na sezonskem delu v tujini po spolu in šolski izobrazbi

Od skupnega števila zaposlenih v tujini, ki jih je zajel popis prebivalstva leta 1971, je bilo 60 % moških. Tudi 40 odstotni delež žensk je relativno visok, če izhajamo iz dejstva, da se v migracijske tokove v svetu vključujejo predvsem prebivalci moškega spola. Velik delež zaposlenih v tujini je brez končane osnovne šole (30,5 %) ali pa samo s končano osnovno šolo (52,2 %). Oboji skupaj tvorijo 82,7 % vseh prekmurskih sezoncev. To je delovna sila, ki je brez kvalifikacije. V tujino jo vleče ugodnejši zaslužek.

V obravnavanem času je delalo v tujini 1.079 (13,7 %) kvalificiranih in visokokvalificiranih delavcev. Število je visoko, zlasti če upoštevamo Prekmurje kot nerazvito pokrajino, v kateri je kadrovska struktura zaposlenih neugodna.

Med zaposlenimi v tujini je bilo 170 ali 2,2 % s srednješolsko izobrazbo. Edino v tej kategoriji prevladujejo ženske (60,6 %). K temu prispeva predvsem šola za zdravstvene delavce v Rakičanu, katere diplomantke si pogosto poiščejo zaposlitev v sosednji Avstriji. Nekatere od njih so med šolanjem prejemale iz te države tudi štipendijo. Število sezoncev z visoko in višjo izobrazbo je nižje (17). Med temi je precej zdravstvenega in tehničnega osebja.

Zaposleni na delu v tujini po spolu in šolski izobrazbi — 31. 3. 1971

Izobrazba, kvalifikacija	Število	%	Moških	%
Brez končane osnovne šole	2.410	30,5	1.460	30,7
Osnovna šola	4.116	52,2	2.262	47,6
Šola za KV in VKV delavce	1.079	13,7	906	19,1
Srednja šola	170	2,2	67	1,4
Visoke in višje šole	17	0,2	9	0,2
Neznano	97	1,2	48	1,0
Skupaj	7.889	100,0	4.752	100,0

4. Starostna struktura zaposlenih v tujini — 31. 3. 1971

Dovolj gradiva za pomislek nam daje starostna struktura zaposlenih v tujini. 1.300 ali 16,5 % zaposlenih v tujini je stara manj okt 20, nekateri celo manj kot 17 let, 67,9 % teh je ženskega spola. Največji delež med vsemi starostnimi skupinami zavzema kategorija med 20. in 24. letom (29,7 %). Tej sledi skupina 25 do 29 let z 18,7 %. Mladi delavci zaposleni v tujini (do 29 let) tvorijo 65,9 %. To pa je polovica vseh aktivno zaposlenih v družbenem sektorju v soboški občini. Tujina nam tako odteguje najboljše moči. Pred zaposlitvijo so bili zdravstveno pregledani, dosti krat celo pred medicinskim osebjem dežele v kateri so se zaposlili. Delavci starejši od 30 let zavzemajo le 34,1 % vseh zaposlenih v tujini, med temi je 75,6 % moškega spola. To razmerje je odraz spolne strukture sezonskega zaposlovanja v preteklosti, ko so v tujino odhajali predvsem moški. Pri najmlajših generacijah pa se v to obliko zaposlitve, kot smo videli, vključujejo ženske v enaki meri. Res pa je tudi, da te, ko si že ustvarijo družino, močnejše priklenejo na dom otroci.

Starostna struktura zaposlenih

Starost	Skupaj	%	Moški	%
do 20 let	1.300	16,5	417	8,8
20 do 29 let	3.820	48,4	2.318	48,7
30 do 39 let	2.333	29,6	1.712	36,1
50 do 64 let	353	4,4	257	5,3
nad 65 let	81	1,0	46	1,0
neznano	2	0,1	2	0,1
Skupaj	7.889	100,0	4.752	100,0

5. Sezonci po poreklu

Velika večina zaposlenih v tujini je kmečkega porekla 69,7 %. Med temi močno prevladujejo delavci moškega spola (67 %). Drugo najmočnejšo skupino tvorijo delavci, ki so bili pred odhodom v tujino zaposleni v industriji in rudarstvu (18,4 %), tem sledi obrt z 2,1 %. Ostale dejavnosti so zaposlene z manj kot 2 %. Med njimi kaže omeniti kategorijo »strokovnjaki, umetniki, vodilno osebje«, ki je zastopana z 1,2 %. Samo v treh kategorijah so v prevladi ženske in to v obrti, upravi in v že prej omenjeni kategoriji »strokovnjakov in umetnikov« (66,3 %).

Sezonci po socialnem poreklu pred odhodom v tujino

	Murska Sobota		Lendava		Skupaj	
	Število	%	Število	%	Število	%
Kmetje	3.558	71,5	1.943	66,7	5.501	69,7
Nekmetje	1.417	28,5	971	33,3	2.388	30,3

Večji del sezoncev kmečkega porekla odhaja v tujino z namenom, da si s prisluženim denarjem obnovi kmetijo in jo modernizira. To torej po izvoru ni latentna delovna sila. Po povratku iz tujine se bo ta vrnila na prejšnje delovno mesto.

Nacionalna sestava sezoncev je skoraj v celoti odraz nacionalne sestave prebivalstva v Prekmurju:

	Murska Sobota		Lendava		Skupaj	
	Število	%	Število	%	Število	%
Slovenci	4.640	93,3	2.174	74,6	6.814	86,4
Madžari	242	4,9	579	19,9	821	10,4
Hrvati	36	0,7	65	2,2	101	1,3
Ostali	5757	1,1	96	3,3	153	1,9
Skupaj	4.975	100,0	2.914	100,0	7.889	100,0

Pred drugo svetovno vojno se je prebivalstvo madžarske narodnosti vključevalo v sezonsko zaposlovanje (Nemčija, Francija) le v manjši meri. Madžarske kmetije so po velikosti presegale prekmursko povprečje. Kruha so pridelali dovolj in jih zato pomanjkanje ni sililo v tujino. Danes pa to ni več osnovni vzrok zaradi katerega bi mladi človek odhajal v svet. Višji standard, sprememba načina življenja in relativno ugoden zaslužek jih kot ostale Prekmurce, vlečejo čez mejo. V Prekmurju tvorijo Madžari 10 % prebivalstva, tolikšen je pa tudi njihov delež med zaposlenimi v tujini.

6. Zaključek

V naši analizi smo prikazali nekatere strukture sezonsko zaposlenih v tujini. Pri tem smo se naslanjali na rezultate popisa prebivalstva leta 1971 in sproti navajali pomanjkljivosti teh podatkov. V dosedanjih analizah sezoncev smo se posluževali tudi podatkov anket in smo o tem že poročali na podobnih simpozijih.

Rezultati te razprave kažejo, da dela v tujini predvsem mlada delovna sila in da se med najmlajšimi vključujejo v to obliko v enakem razmerju tudi ženske. Nacionalna pripadnost ne igra več pri odhodu v tujino nobene vloge. Ob Slovencih so je deležni tu pripadniki ostalih nacionalnosti, ki živijo v Prekmurju. Povdarili smo, da približno toliko, kot je doma zaposlenih v družbenem sektorju, dela tudi Prekmurcev v tujini. Prekmurje ima tako dvakrat več zaposlenih izven kmetijstva, kot jih prikazuje statistika. To nam pove še nekaj. Samo polovica Prekmurcev, ki je v delovnem odnosu izven privatnega kmetijstva, prispeva svoj delež za družbene potrebe (izobraževanje, kultura, telesna kultura itd.). Res pa je, da morajo domače občine skrbeti tudi za družine zaposlenih v tujini, za izobraževanje njihovih otrok in podobno. Za pasivno, nerazvito pokrajino je to velik primanjkljaj in zato se navedene dejavnosti v njej težko premaknejo z mrtve točke. Devizna sredstva, ki jih ti naši sezonci prinesejo v domovino pa že po zakonu lahko uporabimo v domači pokrajini v zelo malem odstotku.

Sezonsko zaposlovanje poraja še druge probleme. Zadržuje deagrarizacijo, pomaga k zanemarjanju domačih virov za razvoj gospodarstva, odsotnost staršev se pozna pri vzgoji otrok in še bi lahko naštevali. Vse to bi naj odtehtal ekonomski učinek, kateremu se pogosto vse preveč veselimo.

LITERATURA IN VIRI:

1. Svetozar Ilešič, Glavne geografske poteze in problemi Pomurja, Geografski zbornik, Murska Sobota 1959, str. 5 do 29
2. Podatki popisa prebivalstva leta 1971
3. Letno poročilo komunalnega zavoda za zaposlovanje Murska Sobota, 1971
4. Pomembnejši podatki za občino Murska Sobota VIII/1972, str. 8, M. Sobota 1972

Ludvik Olas

SOME POPULATIONAL PROBLEMS OF PREKMURJE AS FRONTIER REGION

In comparison with the remaining Slovene countries Prekmurje, as an expressly frontier region, has shown a peculiar populational development for a century back. It was conditioned by the political and ethnical isolation in the past and by the strong seasonal and permanent migration of the inhabitants even in the present. As geographers we are before all interested in the factors which take part in deciding upon the populational development of today.

In our analysis we laid stress on the seasonal migrations and therefore we relied on the data of the census of the year 1971, but we were also helped by the inquiries of the inhabitants and by the data of the Communal Labour-Exchange at Murska Sobota.

The results of our treatise show that chiefly young, healthy labour force work abroad and that among the youngest more and more women are included in that form of employment. There are also minors among them.

The analysis showed that in certain years the number of those engaged abroad was higher than the part of those engaged at home in the socialistic sector. The absence of the young and healthy labour force influenced also the lower productivity at home.

Ninety per cent of the labour force from Prekmurje employed abroad have been taken up in Germany and Austria. The difference between the two is that Germany took up mostly qualified hands and that Austria took up daily and weekly migrants beside those engaged for a season of several months.

The national allegiance does not any more play a role at the departure abroad. Along with the Slovenes also the subjects of other nationalities living in Prekmurje come in for it. I think here of the Hungarians, Croats and gypsies (Romi). With the latter it is one of the successful ways to accustom them to a more permanent employment.

We have already stressed that about as many Prekmurians as there are employed at home in the socialistic sector are working abroad. So Prekmurje has twice as many people employed outside of farming, as it is shown by the statistics. This tells us something more.

Only half the Prekmurians being in working conditions outside of the private farming contribute their part to the social needs (sanitary affairs, education, culture, physical culture etc.). But it is true that the home communities must take care also of the families of those employed abroad, of the education of their children and the like. This is a big deficiency for the passive, undeveloped districts, and therefore the before mentioned activities in them hardly move out its deadlock. The foreign exchanges brought by the seasonal workers into the native country may be spent in the home district, according to the law, only at a very small per cent.

The majority of the Prekmurians employed abroad are of peasant origin. They go to work in Austria or in Germany in order to renew and modernize their farms with the money earned. It means that they build houses of habitation or outhouses, supply themselves with new or used machines; the size of the farms and their orientation more or less retain their primitive polycultural form.

The seasonal employment of the inhabitants of Prekmurje creates still other problems. It holds back the deagrarizations and so the part of the townspeople in Prekmurje is among the lowest in Slovenia. Relying on satisfactory earnings abroad we have neglected also the home sources for the development of the economy. The youth has left, who has often reflected more of favourable earnings abroad than of education or qualification at home schools. The absence of the parents has been very well seen also in the education of the children.

All this should be compensated by the economic, foreign-exchange effect, of which we are often too glad.